

”Giv os et lyttende hjerte”

Positivistiske begrundelser har udelukket troen fra politikens område til skade for retfærdighed og fred, sagde pave Benedikt XVI i sin tale i den tyske Bundestag den 22. september.

Tekst: Benedikt XVI¹

Pave Benedikt XVI talte om intellektets historie og kom med en analyse af forholdet mellem tro og politik, religion og etik. Han kaldte det ”bydende nødvendigt” at starte en debat om lovgivningens grundlag i de vestlige samfund.

---oo0oo---

”Det er mig en glæde og en ære at tale til denne ærede forsamling, at tale til mit fædrelands regering, at tale til den demokratisk valgte forsamling, som arbejder til gavn for forbundsrepublikken Tyskland. Jeg takker præsidenten for den tyske *Bundestag* for at invitere mig til at tale og for den venlige velkomst og agtelse, man har vist mig. Jeg henvender mig her til jer, ærede parlamentsmedlemmer, ikke mindst som en af jeres landsmænd, som hele sit liv har været bevidst om sine rødder og som med stor interesse har fulgt med i sit fædrelands anliggender.

Men invitationen til at tale her er sket i min egenskab af pave, der som biskoppen af Rom bestrider det højeste embede indenfor den katolske kristendom. Gennem denne invitation anerkender du [henvendt til præsidenten for den tyske Bundestag] den rolle, Den hellige Stol spiller i menneskers og staters samfund. Med udgangspunkt i mit internationale ansvar vil jeg komme med nogle overvejelser om grundlaget for den frie retsstat.

Tillad mig at starte mine overvejelser omkring lovens² grundlag med en beretning fra Den hellige Skrift. I 1. Kongebog fortælles det, at Gud opfordrede den unge Kong Solomon til at fremsige et ønske i forbindelse med hans tronbestigelse. Hvad ville

---

¹ Oversat og redigeret af Niels Messerschmidt

² På tysk *Recht*

den unge hersker mon bede om i et så vigtigt øjeblik? Succes, velstand, et langt liv, tilintetgørelsen af fjender? Han valgte intet af dette. I stedet bad han om et lyttende hjerte, så han kunne lede Guds folk og skelne mellem godt og ondt³.

Bibelen ønsker hermed at fortælle os noget, som bør være af vigtig betydning for en politiker. Et grundlæggende kriterium og motivation for en politikers arbejde bør ikke være succes og slet ikke materiel vinding. En politiker må stræbe efter retfærdighed og er derfor nødt til at fastlægge de grundlæggende forudsætninger for fred. En politiker vil naturligvis stræbe efter succes, da en effektiv politisk indsats ikke er mulig uden.

At skelne mellem rigtigt og forkert

Succes er dog underlagt kriteriet om retfærdighed, viljen til at gøre det rigtige og forståelsen for hvad der er rigtigt. Men succes kan også være forførende og føre til en forvanskning af, hvad der er rigtigt og derved ødelægge retfærdigheden. ”Hvis retfærdigheden fjernes, hvad er et rige da andet end en stor røverbande?”, som hellige Augustin engang udtrykte det.

Vi tyskere ved af egen erfaring, at dette ikke kun er tomme ord. Vi har set, hvordan magten blev adskilt fra retfærdighed; vi har set, hvordan magten satte sig op imod retfærdigheden og knuste den; vi har set staten blive et redskab i hænderne på en velorganiseret røverbande, som var i stand til at true hele verden og drive den til afgrundens rand. At tjene retfærdighed og at kæmpe imod det ondes herredømme er og bliver politikernes grundlæggende opgave.

På dette tidspunkt i historien, hvor mennesket har tilegnet sig en magt, der tidligere var utænkelig, er denne opgave særligt påtrængende. Mennesket er i stand til at ødelægge verden. Det kan manipulere med sig selv. Mennesket kan så at sige skabe menneskelige væsener og nægte dem deres menneskelighed. Hvordan erkender vi, hvad der er rigtigt? Selv i dag bør Solomons ønske være det afgørende anliggende for politikere og politik.

De fleste af de forhold, der har brug for at blive lovgivet om, kan flertallets accept tjene som et tilstrækkeligt kriterium. Alligevel er det oplagt, at når det drejer sig om lovgivningens grundlæggende principper, hvor menneskets værdighed og dets menneskelighed står på spil, er flertalsprincippet ikke nok. Alle i ledende positioner må personligt søge de kriterier, der bør følges ved udformningen af love.

I det tredje århundrede gav den store kirkelærer Origenes⁴ følgende forklaring på de kristnes modstand mod visse lovsystemer: ”Lad os antage, at en mand boede blandt skyterne, hvis love er i modstrid med den guddommelige lov, og at han var tvunget til at leve blandt dem ... han ville – af hensyn til den sande lov, også selv om det var

³ Jf. 1 Kong 3,9

⁴ (185-254 e.Kr.) var en kirkefader, teolog, bibelfortolker og filosof fra det græsktalende Alexandria.

ulovligt blandt skyterne – rettelig indgå relationer med ligesindede mennesker i modstrid med skyternes lovgivning”⁵.

Det er denne overbevisning, der motiverede modstandsbevægelserne til at handle mod det nazistiske regime og andre totalitære regimer, hvorved de gjorde retfærdigheden og menneskeheden under ét en stor tjeneste. For disse mennesker var det ubestrideligt, at den gældende lov rent faktisk var forbryderisk. Men når det drejer sig om en demokratisk politikers beslutning, er spørgsmålet om den gældende lov nu også er i overensstemmelse med sandhedens lov, hvad der faktisk er ret og hvad der bør være lov, mindre indlysende. De bagvedliggende antropologiske problemstillinger om, hvad der er ret og hvad der kan give loven fylde, er slet ikke selvfølgelig i dag.

Spørgsmålet om hvordan man kan vide, hvad der virkeligt er ret og dermed tjener retfærdigheden ved udformningen af love, har aldrig været en let opgave og er i dag – i lyset af vor store viden og formåen – blevet endnu sværere.

Det kristne svar

Hvordan kan vi vide, hvad der er ret? I historiens løb har lovene næsten altid bygget på religion. Beslutningen om, hvad der var lovligt blandt mennesker, skete altid med henvisning til det guddommelige. I modsætning til andre store religioner har kristendommen aldrig hævdet, at der var en åbenbaret lov for staten og for samfundet, altså en retslig orden, der udspringer af åbenbaringen. I stedet har den henvist til naturen og fornuften som lovens sande kilder – og til overensstemmelsen mellem den objektive og den subjektive fornuft, hvilket naturligtvis forudsætter, at begge områder har rod i Guds skabende fornuft.

Kristne teologer har hermed tilsluttet sig den filosofiske og retslige strømning, som begyndte at tage form i det 2. århundrede f.Kr. I den første halvdel af dette århundrede kom den sociale naturret, som stoiske filosoffer havde udviklet, i kontakt med romerrettens⁶ førende lærere. Gennem dette møde blev Vestens juridiske kultur født, som var og forbliver afgørende for menneskehedens juridiske kultur.

Dette førkristne ægteskab mellem loven og filosofien åbnede en vej, der gennem den kristne middelalder og oplysningstidens juridiske udviklinger førte frem til menneskerettighedserklæringen og vores tyske grundlov af 1949, med hvilken vor nation forpligtede sig til ”ukrænkelige og umistelige menneskerettigheder som grundlaget for ethvert menneskeligt samfund og for fred og retfærdighed i verden”.

---

⁵ *Contra Celsum*, bog 1, kapitel 1, jf. A. Fürst, “*Monotheismus und Monarchie. Zum Zusammenhang von Heil und Herrschaft in der Antike*”, *Theol. Phil.* 81 (2006), s. 321-338, citeret på s. 336; jf. også J. Ratzinger, “*Die Einheit der Nationen. Eine Vision der Kirchenväter*” (Salzburg and Munich, 1971), s. 60.

⁶ Jf. W. Waldstein, “*Ins Herz geschrieben. Das Naturrecht als Fundament einer menschlichen Gesellschaft*” (Augsburg, 2010), s. 11ff., 31-61

Naturrettens tilbagegang

Det var af stor betydning for lovgivningens og menneskehedens udvikling, at kristne teologer gik med rette med de religiøse lovsystemer, som forbindes med polyteisme og et filosofisk grundlag, der anerkendte fornuften og naturen i deres indbyrdes forhold som en universel gyldig retskilde. Et sådan skridt blev allerede taget af apostlen Paulus i Romerbrevet, hvor han siger: ”For når hedninge, der ikke har loven, af naturen gør, hvad loven siger, så er de, uden at have en egen lov, deres egen lov. De viser, at de har den gerning, som loven kræver, skrevet i deres hjerter, og deres samvittighed optræder som vidne”.⁷

Her møder vi to grundlæggende forestillinger om naturen og samvittigheden, hvor samvittigheden ikke er andet end Solomons lyttende hjerte og fornuften, der er åben for skabelsens sprog. Hvis dette synes at forklare grundlaget for lovgivningen frem til oplysningstiden, frem til menneskerettighedserklæringen efter 2. Verdenskrig og udformningen af vores grundlov, så har der til gengæld været et dramatisk skift i situationen i det sidste halve århundrede.

Forestillingen om naturretten anses i dag som en særlig katolsk læresætning, der ikke er værd at bringe ind i diskussionen i ikke-katolske sammenhænge. Ja, man føler sig næsten beklemmt over blot at bringe begrebet på banen. Lad mig kort skitsere, hvordan denne situation opstod.

Det skyldes forestillingen om, at der eksisterer en uoverstigelig kløft mellem begreberne ”er” og ”bør”. Et ”bør” kan aldrig følge af et ”er”, fordi de to begreber befinder sig på to vidt forskellige niveauer. Grunden er, at den positivistiske naturforståelse i mellemtiden er blevet næsten universelt accepteret. Hvis naturen – med Hans Kelsens⁸ ord – betragtes som ”en ophobning af objektive data forbundet gennem årsag og virkning”, er det slet ikke muligt at udlede etiske værdier af nogen art⁹ af den. En positivistisk naturopfattelse som udelukkende funktionel, sådan som naturvidenskaben betragter den, er ude af stand til at bygge bro til etikken eller fornuften, men kun give funktionelle svar.

Positivismens dominans

Det samme gælder for fornuften ifølge den positivistiske forståelse, som almindeligvis anerkendes som den eneste rent videnskabelige. Alt, der ikke kan verificeres eller falsificeres, hører ifølge positivismen ikke til fornuftens verden i streng forstand. Derfor må etik og religion henregnes til den subjektive sfære og forblive fremmed for fornuften i streng forstand. Hvor den positivistiske fornuft råder, har den tendens til at udelukke alt andet – og det er generelt tilfældet med vor almindelige indstilling, dvs. udelukke de klassiske kilder til vor viden om etik og jura.

⁷ Jf. Rom 2,14 ff.

⁸ Østrigsk jurist og retsfilosof (1881-1973) med særlige bidrag til statsret og folkeret.

⁹ Jf. Waldstein, op. cit., s. 15-21.

Der er tale om en drastisk situation, som påvirker os alle og derfor er en offentlig debat påkrævet. Faktisk er et væsentligt formål med min tale at komme med en indtrængende opfordring til at igangsætte en sådan debat.

Den positivistiske tilgang til naturen og fornuften, og den positivistiske verdensanskuelse generelt set, er en meget vigtig dimension i menneskelig viden og formåen, og er noget, vi på ingen måde kan undvære. Men i sig selv udgør den ikke en tilstrækkelig forståelsesramme, der modsvarer den menneskelige værens fulde dimension. Hvor positivistisk fornuft ser sig selv som en tilstrækkelig forståelsesramme og henviser alle andre anskuelsesformer til en slags subkulturer, reduceres mennesket og endda trues dets menneskelighed.

Jeg siger dette med særligt henblik på Europa, hvor der er fælles bestræbelser på kun at anerkende positivismen som den eneste fælles forståelsesramme og fælles grundlag for lovgivningen, og på at reducere alle andre former for erkendelse og værdier fra vor kultur til at have karakter af subkultur. Resultatet er, at Europa i forhold til andre kulturer efterlades i en tilstand af kulturløshed, og at yderliggående og radikale bevægelser på samme tid dukker op for at udfylde dette tomrum.

I den positivistiske fornufts bunker

I sin selvudnævnte eksklusivitet ligner den positivistiske fornuft, som ikke anerkender noget andet end det rent funktionelle, en betonbunker uden vinduer, i hvilken vi selv leverer lyset og de atmosfæriske betingelser, fordi vi ikke længere er villige til at modtage begge fra Guds store hånd. Og alligevel kan vi ikke se bort fra det faktum, at selv i denne kunstige verden trækker vi stadig i det skjulte på Guds 'råvarer', som vi siden gør til vore egne frembringelser. Vinduerne må åbnes på vid gab for at vi atter kan skue den vide verden, himlen og jorden og lære at bruge det alt sammen ordentligt.

Men hvordan skal vi gøre det? Hvordan finder vi vej ud i den vide verden og ind i den større sammenhæng? Hvordan kan fornuften genopdage sin sande storhed uden at blive kørt ud irrationalitetens sidespor? Hvordan kan naturen igen blive forstået i sin sande dybde med alle sine krav og alle sine fordringer?

Betydningen af grøn politik

Jeg vil gerne pege på en udvikling i den nyere politiske historie i håbet om hverken at blive misforstået eller at fremkalde for mange ensidige polemikker. Jeg tror, at fremkomsten af den økologiske bevægelse i tysk politik siden 1970'erne, skønt den måske ikke ligefrem har åbnet vinduerne på vid gab, så alligevel har været og fortsætter med at være et råb efter frisk luft. Dette bør man ikke ignorere eller feje til side blot fordi meget af det synes at være irrationelt. Unge mennesker er blevet klar over, at der er noget forkert i vores forholdt til naturen, at vi ikke bare kan bruge løs af jordens ressourcer, men at jorden har sin egen værdighed og at vi må følge dens anvisninger.

Hermed ønsker jeg ikke at fremhæve et bestemt politisk parti – intet kunne ligge mig fjernere. Men er der noget galt i vores forhold til virkeligheden. Vi er nødt til seriøst at genoverveje hele situationen og vi er alle nødt til at stille spørgsmålstegn ved selve grundlaget for vores kultur.

Lad mig dvæle lidt ved dette punkt. Betydningen af økologi kan ikke længere bestrides. Vi må lære at lytte til naturens sprog og svare i overensstemmelse hermed. Men jeg vil gerne fremhæve et punkt, der for mig at se forsømmes i dag ligesom tidligere: at der også findes en menneskelig økologi. Mennesket har også en natur, der må respekteres og som det ikke må manipulere, som det har lyst. Mennesket er ikke kun et udtryk for en selvskabt frihed. Mennesket skaber ikke sig selv. Mennesket er intellekt og vilje, men det er også natur, og det bruger sin vilje på den rigtige måde, når det respekterer sin natur, lytter til den og accepterer sig selv for dét, det er – som én, der ikke skaber sig selv. Kun på den måde og ikke på nogen anden måde bliver den sande menneskelige frihed virkeliggjort.

Lad os vende tilbage til de grundlæggende forestillinger om naturen og fornuften, som vi tog udgangspunkt i. Den store fortæller for retspositivisme, Hans Kelsen, opgav i en alder af 84 år – i 1965 – dualismen mellem ”er” og ”bør” (Jeg finder trøst i, at rationel tankevirksomhed tilsyneladende er mulig i en alder af 84 år!). Tidligere havde han udtalt, at retsnormerne kun fandt sit udspring i viljen. Naturen kunne derfor kun indeholde normer, hvis vilje var blevet en del af naturen. ”Ethvert forsøg på at diskutere sandheden af et sådan synspunkt er fuldstændig omsonst”, bemærkede han¹⁰. Er det nu også virkelig, spørger jeg mig selv? Giver det virkelig ingen mening at spekulere over, hvorvidt den objektive fornuft, der viser sig i naturen, ikke forudsætter en skabende fornuft, en *Creator Spiritus*?

Gud og menneskerettighederne

På dette punkt bør Europas kulturarv komme os til hjælp. Overbevisningen om, at findes en skabende Gud, har affødt forestillingen om menneskerettigheder, forestillingen om at alle er lige for loven, anerkendelsen af hvert eneste menneskes ukrænkelighed og bevidstheden om menneskers ansvar for deres handlinger.

Vores kulturelle hukommelse er formet af disse rationelle indsigter. At ignorere dette eller afvise det som et levn fra fortiden, ville være at splitte vor kultur helt ad og frarøve den sin komplement. Den europæiske kultur opstod i mødet mellem Israels monoteisme, grækernes filosofiske fornuft og romerretten. Dette trefoldige møde har formet Europas indre identitet. Det har fastlagt kriterierne for loven i bevidstheden om menneskets ansvar over for Gud og i anerkendelsen af hvert menneskes ukrænkelighed. Det er disse kriterier, som vi alle er kaldet til at forsvare på dette tidspunkt i vores historie.

---

¹⁰ Jf. Waldstein, op. cit., s. 19.

Den unge Solomon blev opfordret til at fremsætte et ønske, da han indtog sit embede. Hvordan ville det mon være, hvis vi – lovgiverne i dag – blev indbudt til at fremsætte et ønske? Hvad ville vi bede om? Jeg tror, at også i dag ville vi i sidste ende ikke ønske os andet et lyttende hjerte, evnen til at skelne mellem godt og dårligt, og dermed etablere et sandt lovgrundlag til at tjene retfærdighed og fred.

Jeg takker Dem for deres opmærksomhed!